

ΤΑ ΜΑΛΑΚΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Λίλιαν Καραλή
Αρχαιολόγος

Τα μαλάκια είναι οργανισμοί που ζουν σε καθορισμένα οικοσυστήματα, μετακινούνται από μόνα τους σε μικρές αποστάσεις και διαβιούν υπό συνθήκες εξαρτώμενες από τη θερμοκρασία, το κλίμα και το γενικό τους περιβάλλον. Η παρουσία τους σε ένα χώρο είναι είτε φυσική, εάν πρόκειται για τον βιότοπό τους, είτε προϊόν εξωγενούς ενέργειας.

Από τα πρώτα προβλήματα, που αντιμετωπίζονται κατά τη μελέτη οστρέων που βρίσκονται σε ανασκαφές, είναι η κατάσταση διατήρησής τους και εάν υπάρχουν ίχνη δηλητικά του χρόνου συλλογής τους. Ερευνούμε εάν τα όστρατα που χρησιμοποιήθηκαν στη διατροφή, ως στοιχεία κοσμητικά ή ως μικρά εργαλεία (τριπτήρες, κουτάλια κ.ά.).

Η παρουσία των οστρέων σ' έναν αρχαιολογικό χώρο μαρτυρεί έναν τμήμα τουλάχιστον των δραστηριοτήτων των κατοίκων αυτού του χώρου, καθώς και εάν αυτές οι δραστηριότητες ήταν εποχιακές, περιστασιακές, τελετουργικές ή άλλες. Στην περίπτωση που διαπιστώνουμε διάτρητο του οστρέου, τότε πιθανόν αυτό να έχει χρησιμοποιηθεί ως κοσμημα ή ως εργαλείο¹.

Τα μαλάκια στον γνωστό παλαιολιθικό κόσμο

Όστρα πολλών ειδών μαλακίων προέρχονται από θέσεις της Ευρώπης, της Αφρικής, της Ασίας και άλλες, και χρονολογούνται ήδη στην Παλαιολιθική εποχή. Κατά τη διάρκεια της Ανώτερης Παλαιολιθικής η αλεία και η συλλογή θαλασσιών ειδών περιορίζονταν σε λίμνες, ποτάμια και προσπίετες ακτές. Το διαίτηλό τους του Νεαντερτάλιου ανθρώπου του Γιβραλτάρ ήταν πλούσιο σε θαλάσσια τροφή, με προτίμηση στις πεταλίδες και στα μύδια. Παρόμοια εικόνα έχουμε από τους Νεαντερτάλιους πληθυσμούς της Μέσης Ανατολής και η ιδιαίτερα από κατάλοιπα της ανασκαφής στο όρος Κάρμυλο στην Παλαιστίνη. Στη θέση αυτή, καθώς και στη θέση Βηρο της Τσεχοσλοβακίας, βρέθηκαν σκελετοί κοσμημένων με όστρατα του είδους *Dentalium*, για τα οποία διατυπώθηκε η άποψη ότι συμβόλιζαν το ανδρικό φύλο². Σε νεότερες περιόδους, στο Αιγαίο, αυτό το συγκεκριμένο είδος συνδέεται, όπως φαίνεται από τα ευρήματα, με παιδικές ταφές³.

Κατά την Ανώτερη Παλαιολιθική και Μεσολιθική περίοδο παρατηρείται εξέλιξη των μέσων αλείας. Σε ορισμένες περιοχές φαίνεται ότι υπήρξε εντατική και εκτεταμένη εκμετάλλευση των μαλακίων. Οι άνθρωποι που έζησαν εκμεταλλευόμενοι τη θαλάσσια τροφή είναι γνωστοί ως: "strand loopers", δηλ. "τροφοσυλλέκτες των ακτών". Παρόμοιο τρόπο ζωής ακολούθησαν ανθρώπινες ομάδες στην Αμερική, στην Άπω

Ανατολή, στην Αφρική και στην Ευρώπη. Στη Δυτική Ευρώπη ο άνθρωπος γίνεται "τροφοσυλλέκτης των ακτών" μετά το τέλος της παγετώδους περιόδου, οπότε η θαλάσσια τροφή είναι πλούσια λόγω της αλλαγής της θαλάσσιας στάθμης και της αύξησής της παρακτίας ζώνης⁴. Όσον αφορά ιδιαίτερα τον ελληνικό χώρο, οι πληροφορίες μας για τη σημασία των οστρέων κατά την Παλαιολιθική και τη Μεσολιθική εποχή είναι λίγες. Από όσα γνωρίζουμε μέχρι σήμερα, δεν έχουν αναγνωριστεί ακόμη εργαλεία⁵ δύο παραμένουν οι κυριότερες χρήσεις των οστρέων: στη διατροφή και στην κοσμηση.

α) Διατροφή. Στη συμμετοχή των μαλακίων στη διατροφή συνετέλεσαν αφενός η ευκολία με την οποία συλλέγονται και αφετέρου η θρεπτική τους αξία. Αποστασιακά δεδομένα προέρχονται από παλαιολιθικές θέσεις⁶. Περιορισμένες είναι οι πληροφορίες και για τη Μεσολιθική περίοδο⁷, την οποία χαρακτηρίζουν κυρίως οι μεγάλες ποσότητες χερσαίων σαλιγκαριών που καταναλώθηκαν στο σπήλαιο του Κύκλιω στα Γιούρα των Σπορδών, όπως και σε άλλες θέσεις της Μεσολιθικής Ευρώπης. Παρόμοια εικόνα δίνουν οι θέσεις Μαρούλα στην Κύβνο και Φράγχι στην Ερμιονίδα, όπου τα χερσαία μαλάκια αποτελούν το βασικό στοιχείο του διαίτηλό τους, συνοδευόμενα και από θαλάσσια είδη. Η εικόνα αυτή συμφωνεί με την εικόνα που έχουμε από άλλες γνωστότερες θέσεις της Μεσολιθικής Ευρώπης.

β) Κοσμηση. Στον ελληνικό χώρο έως σήμερα οι πληροφορίες για τα κοσμήματα από όστρατα της

Βιβλιογραφία

- Bailey G. N. et al., 1966, "Palaeolithic investigations at Kilnri: preliminary results of the 1964 and 1965 seasons", *B.S.A.* 81, σσ. 7-35.
- Bailey G. N. et al., 1968, "Kilnri", in: H. W. Catling, *Archaeology and Greece, 1967-68*, Archaeological reports, 34, 40-41.
- Bailey G. N., Carter P. L., Gamble C. S. and Higgs H. P., 1983, "Asprochliko and Kastrița: further investigations of Palaeolithic settlement and economy in Epirus (North-West Greece)", *J.P.P.S.* 49, σσ. 15-42.
- Darlas A., 1994, "Le paléolithique inférieur et moyen de Grèce", *Anthropologie* 98, σσ. 305-28.
- Davidson I., 1981, *Mediterranean seafood* (revised edition), Harmondsworth, Penguin books.
- Deith M.R., "Seasonality of shell collecting, determined by oxygen isotope analysis of marine shells from Asturian sites", in: Jacobsen T. W., "Excavations at Porto Cheli and vicinity", Preliminary Report I, 1962-1968, *Hesperia* vol. XXXVIII, 1969, σσ. 379-380.
- Jacobsen T. W., "Excavations at Franchthi Cave, 1969-71", Part II, *Hesperia* XLII, 1973, σσ. 257-268.
- Karali L., *L'Utilisation des mollusques dans la Protohistoire de l'Égée*, Paris 1979 (Thèse de 3me Cycle).
- Καραλή Λ., "Προκαταρκτικό έρευνα Νεολιθικού οικισμού του σπηλαιού Αμύγδαλα της Λακωνίας", *Acta Anthropologica* 1, 1995, σσ. 159-62.
- Καραλή Λ., "Η αρχαιολογία και η μελέτη των θαλασσιών οστρέων", *Αρχαιολογία* 19, 1986, σσ. 57-59.
- Kourtesi-Philippakis G., *Le paléolithique de la Grèce continentale*, Univ. de Paris I, 1986 (publ. de la Sorbonne).
- Shackleton J. K., Van Andel T. H., 1986, "Prehistoric shore environments, shellfish availability and shell fish gathering at Franchthi Cave, Greece", *Geographical J.*, σσ. 127-43.
- Shackleton J. K., Van Andel T. H., "Prehistoric shell assemblages from Franchthi Cave and evolution of the adjacent coastal zone", *Nature*, 228, 1980, σσ. 357-59.
- Shackleton J. K., Van Andel T. H., "Late Palaeolithic and Mesolithic coastalities of Greece and the Aegean", *Journal of field Archaeology* 9, 1982, σσ. 445-54.
- Shackleton J. K., *Excavations at Franchthi Cave, Marine molluscan remains from Franchthi Cave*, Indiana University Press, Bloomington 1988, σ. 197.
- Thomas K. D., "Prehistoric coastal ecology: a view from outside Franchthi Cave, Greece", *Geographical* vol. 2, No. 3, 1987, σσ. 231-240.

Παλαιολιθικής και της Μεσολιθικής περιόδου είναι λιγοστές. Έχουν δημοσιευθεί κοσμητικά αντικείμενα, κυρίως ψήφιοι και περιάρτια, από τα είδη *Dentallium* και *Cyclopre*, από τις θέσεις της Ηπείρου και ιδιαίτερα από το Κλειδί¹. Από το σπήλαιο Φράγγχι αναφέρονται διατριμμένα μεσολιθικά όστρακα από τα είδη *Patella* και *Cerithium*. Μαλακολογικό υλικό εντοπίστηκε και μελετήθηκε επίσης στο σπήλαιο Απήδημα της Λακωνίας. Αναγνωρίστηκαν 36 όστρακα του είδους *Nassa peritrea* Linné, τα οποία βρέθηκαν μαζί με κατάλοιπα γυναικείας ταφής. Ο σκελετός αυτός, που ανήκει στην Ανώτερη Παλαιολιθική εποχή, είναι ένα από τα σπάνια ευρήματα της περιόδου στο χώρο του Αιγαίου και η σημασία του γίνεται μεγαλύτερη καθώς φαίνεται ότι τα διάτρητα αυτά όστρακα, που βρέθηκαν κοντά στο κρανίο, αποτελούσαν κάποιο διακοσμητικό στοιχείο. Παρόμοια χρήση του οστρέου αυτού έχει διαπιστωθεί σε ταφή στο σπήλαιο *Cavillon* στη Λιγυρία, όπου το πρόσωπο του νεκρού ήταν καλυμμένο με ώστρα, ενώ το κρανίο έφερε καλύπτρα από 200 διάτρητα όστρακα *Nassa*. Η ελληνική αρχαιολογική μαρτυρία δεν επιτρέπει τη διαμόρφωση σαφέστερης εικόνας για τους τύπους των περιάρτιων και των ψήφων από όστρακο κατά τις δύο αυτές περιόδους.

Παρά τα λίγα στοιχεία που είναι γνωστά για τις χρήσεις των οστρέων στο χώρο του Αιγαίου στην Παλαιολιθική εποχή, διαφαίνεται η σημασία τους ήδη από τα πρώτα στάδια της ζωής του ανθρώπου. Όσον αφορά τη Μεσολιθική, παρουσιάζεται σημαντική αύξηση του ποσοστού ευρέσεώς τους. Η σημασία τους, κυριότερα στη διατροφή, θα φανεί καλύτερα με τη δημοσίευση του σημαντικού υλικού του σπηλαιού Κύκλιπτα Γιούρων.

Από τη μελέτη του υλικού που βρέθηκε στον ελληνικό χώρο προκύπτει ότι υπάρχει συνέπεια

και συνέχεια στα χρησιμοποιούμενα είδη και στον τρόπο της χρήσης τους.

Σημειώσεις

1. Πρέπει δηλαδή να εξετασθεί εάν η σπή είναι τυχαία, φυσική, ή προήλθε από ανθρώπινη ενέργεια, να εξετασθεί το είδος της διάτρησης, και τέλος εάν το ίδιο είδος του οστρέου βρίσκεται με παρόμοια χρήση σε άλλες αρχαιολογικές θέσεις.
2. Από παραλληλισμό με μίθους των Ινδιάνων του Ειρηνικού, που συνδυάζαν το όστρακο του είδους *Dentallium* sp. με το ανδρικό φύλο και το είδος *Haisiis* sp. με το γυναικείο.
3. Karali 1979, σ. 70.
4. Ισοστατικοί και ευστατικοί σχηματισμοί, δηλ. αύξηση ή μείωση του ύψους της θαλάσσιας στάθμης, που οφείλεται στην τήξη των πάγων, Karali 1974, σ. 70.
5. Σπήλαιο Φράγγχι (Jacobsen, T. W., 1969, σσ. 379-380), σπήλαιο Πετραλώνων και θέσεις Καστρίτσας, Κοκκινόπηλο και Κλειδί. Το σπήλαιο Φράγγχι είναι από τις λίγες θέσεις, όπου έχει γίνει συστηματική μελέτη και κατάσταση του μαλακολογικού υλικού (Shackleton, J. K., 1988, σσ. 43-54). Διαφαίνεται προτίμηση στα είδη *Patella* και *Melospira* (που συλλέγονται εύκολα σε βραχώδεις ακτές), ενώ σπάνια σχετικά το είδος *Cerithium* (που προέρχεται από τροφικά κατάλοιπα).
6. Χερσοσία και θαλάσσια μαλάκια προέρχονται από τις θέσεις Σιδάρι και Αεροδρόμιο της Κέρκυρας.
7. Bailey et al., 1986, εκ. 2.

Molluscs during the Paleolithic Period

Lilian Karali

The molluscs are organisms who live in defined ecosystems. Their presence in an archaeological site reveals at least a part of the activities of the inhabitants. If the sea-shell is punched, then it has probably been used as an ornament or implement.

As regards the Greek area in particular, our information on the importance of sea-shells is limited. From what we know until today, sea-shells have been mainly used for nutrition and decoration, while their use as tools has not been evidenced as yet. Their significance, especially for nutrition, will be better elucidated, when the relevant material from the cave of the Cyclope on Youra island will be published.

The study of the material found in the Greek area leads to the conclusion that the species used and their purpose of use present both sequence and continuity.